

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ковальов Н.С.,

аспірант 1-го року навчання
Сумського державного університету

Ковальов Н.С. Децентралізація як інструмент зміцнення національної безпеки: правовий аспект.

У статті здійснено комплексний аналіз правового аспекту децентралізації як інструменту зміцнення національної безпеки України. Децентралізація розглядається не лише як адміністративна реформа, але й як стратегічний механізм посилення стійкості держави перед сучасними викликами, включаючи зовнішню агресію, економічні ризики та соціальні загрози. Досліджено ключові нормативно-правові акти, що регулюють цей процес. Окреслено основні механізми, через які децентралізація сприяє посиленню обороноздатності країни, ефективному розподілу ресурсів та залученню громадян до процесів управління.

Особлива увага приділена позитивним ефектам децентралізації, серед яких підвищення оперативності прийняття рішень на місцях, покращення координації між місцевою та центральною владою, зміцнення соціальної стабільності та підвищення рівня громадської участі в управлінських процесах. Окреслено роль реформи в підвищенні економічної спроможності територіальних громад, що, у свою чергу, сприяє посиленню фінансової та ресурсної незалежності регіонів. Розглянуто питання інтеграції місцевих сил у загальнодержавну систему оборони, що є критично важливим в умовах збройного конфлікту.

Разом із тим, у статті висвітлено потенційні загрози, які можуть супроводжувати процес децентралізації. Серед них – нерівномірність розвитку регіонів, можливі управлінські дисфункції через недостатню інституційну спроможність місцевих органів влади, а також ризики посилення сепаратистських тенденцій у певних територіях. Зазначено, що ефективність децентралізації як механізму зміцнення національної безпеки значною мірою залежить від чіткого правового регулювання, ефективного контролю з боку центральної влади та належного фінансового забезпечення місцевих громад.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що децентралізація є необхідною складовою сучасної стратегії безпеки України, яка сприяє підвищенню стійкості держави перед внутрішніми та зовнішніми загрозами. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно удосконалювати правові механізми управління, запроваджувати дієві запобіжники щодо можливих ризиків та забезпечувати стабільний розвиток усіх регіонів держави.

Ключові слова: децентралізація, національна безпека, місцеве самоврядування, правове регулювання, територіальна цілісність, обороноздатність, соціальна стабільність, законодавчі зміни.

Kovalev N.S. Decentralisation as a tool for strengthening national security: legal aspect.

The article provides a comprehensive analysis of the legal aspect of decentralisation as a tool for strengthening Ukraine's national security. Decentralisation is viewed not only as an administrative reform, but also as a strategic mechanism for strengthening the state's resilience to modern challenges, including external aggression, economic risks and social threats. The key legal acts regulating this process are studied. The author outlines the main mechanisms through which decentralisation contributes to strengthening the country's defence capability, efficient resource allocation and involvement of citizens in governance processes.

Particular attention is paid to the positive effects of decentralisation, including increased efficiency of local decision-making, improved coordination between local and central authorities, strengthening social stability and increasing the level of public participation in governance processes. The role of the reform in increasing the economic capacity of territorial communities is outlined, which, in turn, contributes to strengthening the financial and resource independence of the regions. The issue of integration of local forces into the national defence system is considered, which is critical in the context of armed conflict.

At the same time, the article highlights potential threats that may accompany the decentralisation process. These include uneven development of regions, possible managerial dysfunctions due to insufficient institutional capacity of local authorities, and the risks of strengthening separatist

tendencies in certain territories. It is noted that the effectiveness of decentralisation as a mechanism for strengthening national security largely depends on clear legal regulation, effective control by the central government and adequate financial support for local communities.

Based on the analysis, the author concludes that decentralisation is a necessary component of Ukraine's modern security strategy, which contributes to increasing the state's resilience to internal and external threats. However, in order to achieve maximum effect, it is necessary to improve the legal mechanisms of governance, introduce effective safeguards against possible risks and ensure the stable development of all regions of the state.

Key words: decentralisation, national security, local self-government, legal regulation, territorial integrity, defence capability, social stability, legislative changes.

Постановка проблеми. Децентралізація є важливим інструментом удосконалення управлінських процесів та зміцнення демократичних основ держави, однак її вплив на національну безпеку потребує окремого дослідження, особливо в умовах сучасних викликів. В Україні, де питання національної безпеки набувають особливої актуальності через збройні конфлікти, тероризм, кіберзагрози та економічні труднощі, правовий аспект децентралізації стає критично важливим. Правове регулювання взаємодії між центральними та місцевими органами влади, а також ефективність розподілу повноважень, значно впливають на здатність держави швидко та злагоджено реагувати на загрози на різних рівнях. Тому вивчення механізмів, через які децентралізація може зміцнювати національну безпеку, є необхідним для забезпечення ефективної правової і організаційної координації в кризових умовах.

Метою статті є дослідження правових аспектів децентралізації як інструменту зміцнення національної безпеки України, виявлення її впливу на різні аспекти державної безпеки та визначення потенційних ризиків та викликів, що можуть виникнути в процесі реалізації реформи.

Стан опрацювання проблематики. Питання децентралізації державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні досліджували відомі вчені-юристи, серед яких А. Ткачук, К. Линьов, О. Стогова, В. Ковальова, Л. Белей та інші. Децентралізація в Україні є активно досліджуваною темою в наукових колах. Зокрема, наукові праці з цієї теми зосереджуються на політичних, економічних та правових аспектах реформи місцевого самоврядування, зокрема в контексті її впливу на управлінську ефективність, розвиток громад та зміцнення державної безпеки. Вітчизняні дослідники приділяють увагу як позитивним, так і негативним наслідкам децентралізації, особливо в умовах війни та зовнішніх загроз. Однак дослідження правового аспекти децентралізації як інструменту зміцнення національної безпеки є обмеженим, що створює актуальність для подальших досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Децентралізація є однією з ключових складових державної реформи в Україні, що зумовлена необхідністю адаптації до нових політичних, економічних і безпекових умов. В умовах сучасних загроз, зокрема збройної агресії з боку РФ, децентралізація має стати потужним інструментом для зміцнення національної безпеки, сприяючи ефективному управлінню на місцях, посиленню локальної стабільності та підвищенню здатності держави протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам.

Децентралізація, в загальному розумінні, є процесом передачі функцій та повноважень від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування. Вона сприяє наближенню управління до громад, що дозволяє підвищити ефективність вирішення локальних проблем. У міжнародному праві децентралізація часто розглядається як інструмент стабілізації політичних систем, оскільки сприяє включенню громадян у процеси управління, підвищує рівень довіри до державних інститутів і покращує якість державних послуг [1].

Децентралізація в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, які визначають правові основи та механізми її реалізації, зокрема Конституція України від 28.06.1996, а саме статті 140-146 закріплюють засади місцевого самоврядування та визначають його повноваження [2].

Відповідно, реформа місцевого самоврядування, – це процес трансформації системи управління в Україні, який розпочався у 2014 році. Його головна мета – створення ефективної та відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортні умови проживання та безпеку громадян на всій території країни. Реформа передбачає не лише передачу частини повноважень і фінансових ресурсів від державних органів до органів місцевого самоврядування, а й формування спроможних територіальних громад як базових одиниць місцевого самоврядування [3].

Основні засади та логіка децентралізаційних змін були визначені в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 № 333-р., затвердженій Кабінетом Міністрів України Після подій Євромайдану. Відтоді була створена необхідна правова основа для реалізації реформи, що охоплює ключові напрями: адміністративно-терито-

ріальне переоформлення, фінансову децентралізацію, розширення повноважень місцевої влади та реформування державної регіональної політики [4].

У межах реформи з 2015 року почався процес утворення об'єднаних територіальних громад, що став важливим кроком у зміні адміністративного устрою країни. У 2020 році цей процес завершився формуванням нової системи адміністративно-територіального поділу, що забезпечило більш ефективне управління на місцевому рівні та підвищення спроможності територіальних громад на основі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII [5].

Досвід російсько-української війни переконливо продемонстрував ефективність децентралізованої системи управління в умовах воєнного стану. Територіальні громади показали високу спроможність до самоорганізації, забезпечення базових потреб населення, евакуації, організації прийому внутрішньо переміщених осіб та координації волонтерської діяльності. Це підтверджує тезу про те, що децентралізація є ефективним інструментом зміцнення національної безпеки.

Також, на офіційному порталі «Децентралізація» регулярно для громадськості викладаються новини, звіти та статистика з даної тематики. Зокрема, 2024 рік став визначальним для децентралізації в Україні, оскільки було ухвалено низку законів, що впливають на адміністративно-територіальний устрій, місцеве самоврядування та його фінансову спроможність. Одним із ключових стало набрання чинності Закону України № 3285 «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України», який скасував радянське регулювання та встановив сучасні процедури визначення статусу населених пунктів [6].

Основні законодавчі зміни Протягом 2024 року Верховна Рада ухвалила 10 важливих законів у сфері децентралізації, зокрема:

- Закон № 3590 (22.02) про забезпечення прозорості місцевого самоврядування, що передбачає обов'язкову відеофіксацію засідань місцевих рад (підвищує рівень прозорості та відповідальності депутатів перед громадою);
- Закон № 3668 (24.04) про міжнародне співробітництво місцевого самоврядування, що спрощує залучення коштів європейських структурних фондів (розширює можливості фінансування регіональних ініціатив);
- Закон № 3870 (17.06) щодо діяльності старост, який спростив процедури їх призначення та створення старостинських округів (зменшення бюрократичних процедур та покращення доступності адміністративних послуг для жителів віддалених населених пунктів);
- Закон № 3841 (20.06) «Про публічні консультації», що регулює участь громадян у прийнятті рішень органами влади;
- Закон № 3914 (21.08) щодо гуманітарної допомоги, який дозволяє комунальним підприємствам громад отримувати та використовувати гуманітарну допомогу;
- Закон № 3979 (18.09) про відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні;
- Закон № 4017 (10.10), що впроваджує єдину систему адміністративних процедур (скорочує терміни та підвищує якість надання послуг населенню) [6].

Діяльність уряду Кабінет Міністрів України у 2024 році здійснив низку заходів для підтримки реформи децентралізації:

- Березень: ухвалено план реформування місцевого самоврядування на 2024–2027 роки.
- 5 березня: запущено три базові реєстри – адміністративно-територіальних одиниць, адрес, будівель та споруд, що значно покращило облік територій.
- 13 серпня: внесено зміни до Державної стратегії регіонального розвитку для наближення регіональної політики України до стандартів ЄС.
- 5 вересня: призначено нового Віце-прем'єр-міністра – Міністра розвитку громад та територій України Олексія Кулебу [6].

Відповідно, реформа місцевого самоврядування у 2024 році була спрямована на децентралізацію, підвищення прозорості управління та розширення можливостей громад у кризових умовах. Закони спрощують міжнародне співробітництво, регулюють механізми народовладдя та бюджетного планування, а також посилюють підтримку безпекового сектору. Декомунізаційні рішення сприяють подальшій ідентифікації України як незалежної європейської держави.

Значна частина ініціатив ще не реалізована через воєнний стан, а низка важливих законопроектів залишається на розгляді або заблокована бюрократичними процедурами. Також залишається питання фінансування реформ, зокрема оплати праці посадовців ОМС та розвитку інфраструктури в громадах.

Попри виклики війни, Україна продовжує адаптувати систему місцевого управління до європейських стандартів, закладаючи основу для стійкого відновлення після завершення бойових дій.

Щодо фінансового аспекту децентралізації, то місцеві бюджети 2024 року зіткнулися з викликами через вилучення «військового» ПДФО, що зменшило частку місцевих доходів у зведеному бюджеті до 15,8%. Державний бюджет на 2025 рік передбачає 64% ПДФО для громад (крім військового), збереження дотацій для постраждалих територій та часткове відновлення Державного фонду регіонального розвитку (1 млрд грн). Минулий рік відзначився значними змінами у сфері місцевого самоврядування, спрямованими на його прозорість, фінансову спроможність та адаптацію до умов воєнного стану. Подальший розвиток децентралізації залежатиме від імплементації ухвалених законів та фінансової підтримки місцевих громад.

Децентралізація, будучи важливим елементом державної політики, може бути потужним інструментом зміцнення національної безпеки через кілька основних механізмів:

Таблиця 1

Основні механізми зміцнення національної безпеки крізь призму децентралізації

№ з/п	Механізм	Застосування
1.	Підвищення ефективності управління на місцях	Одним з основних переваг децентралізації є можливість швидше реагувати на локальні загрози та виклики. Місцеві органи влади, маючи необхідні повноваження і ресурси, можуть оперативно вирішувати проблеми, такі як організація допомоги у разі стихійних лих, реагування на терористичні акти або надання першочергової допомоги у зонах військових конфліктів.
2.	Зміцнення соціальної стабільності та громадянського миру	Передача повноважень на місця сприяє кращому врахуванню місцевих потреб і дозволяє запобігти соціальним заворушенням, оскільки громадяни відчують більшу причетність до управлінських процесів і мають більше можливостей для вираження своїх інтересів.
3.	Посилення обороноздатності через інтеграцію місцевих сил	В умовах війни децентралізація дозволяє більш ефективно інтегрувати місцеві сили оборони з центральною владою та збройними силами, організовувати мобілізацію на місцях і координувати дії громад для захисту національних інтересів.
4.	Покращення економічної стійкості та управління ресурсами	Зміцнення економіки на місцях за рахунок децентралізації дозволяє забезпечити сталий розвиток регіонів, залучення інвестицій і більш ефективне управління місцевими ресурсами. Це, в свою чергу, підвищує здатність держави протистояти економічним загрозам.

Джерело: створено автором на основі [7].

Представлена таблиця відображає ключові механізми, за допомогою яких процес децентралізації сприяє зміцненню національної безпеки. Зокрема, підвищення ефективності управління на місцях дозволяє швидше та адекватніше реагувати на локальні загрози, що є важливим аспектом забезпечення безпеки в умовах кризових ситуацій.

Окрім цього, децентралізація сприяє зменшенню соціальної напруги, оскільки громади отримують більше можливостей для самостійного вирішення соціально-економічних питань, що, своєю чергою, зменшує ризики внутрішніх конфліктів. Посилення обороноздатності через інтеграцію місцевих сил та покращення економічної стійкості також відіграють важливу роль у загальній системі національної безпеки, дозволяючи державі ефективніше протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

Результати впровадження децентралізації демонструють позитивний вплив на систему національної безпеки через посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та їх здатності реагувати на безпекові виклики.

Таблиця 2

Ключові показники впливу децентралізації на національну безпеку

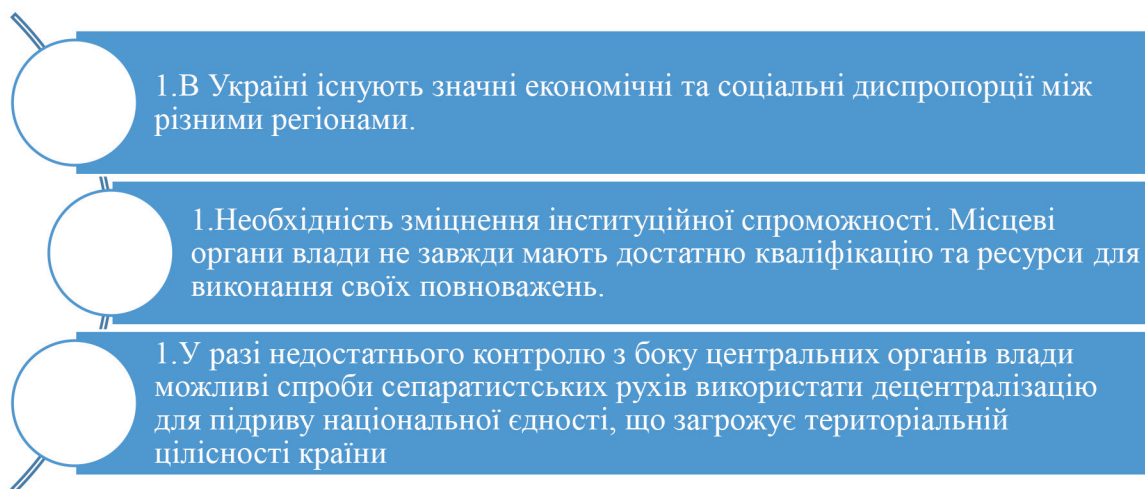
№ з/п	Сфера впливу	Механізми реалізації	Результати зміцнення безпеки
1.	Територіальна оборона	Створення підрозділів територіальної оборони в громадах	Підвищення обороноздатності на місцевому рівні
2.	Фінансова безпека	Розширення податкової бази місцевих бюджетів	Зростання фінансової автономії громад
3.	Інфраструктурна безпека	Модернізація критичної інфраструктури	Покращення стійкості систем життєзабезпечення
4.	Інформаційна безпека	Розвиток місцевих інформаційних систем	Посилення захисту інформаційного простору
5.	Соціальна безпека	Розширення повноважень у соціальній сфері	Підвищення соціальної стабільності

Джерело: створено автором на основі [3;7].

У таблиці наведено ключові показники впливу децентралізації на національну безпеку, що охоплюють п'ять основних сфер: територіальну, фінансову, інфраструктурну, інформаційну та соціальну. Децентралізація сприяє підвищенню обороноздатності громад через створення підрозділів територіальної оборони, що дає змогу ефективніше реагувати на зовнішні загрози.

Розширення податкової бази місцевих бюджетів зміцнює фінансову автономію громад, що забезпечує їхню стійкість у кризових ситуаціях. Модернізація критичної інфраструктури підвищує стійкість систем життєзабезпечення, а розвиток місцевих інформаційних систем сприяє захисту інформаційного простору. Окрему роль відіграє соціальна безпека, оскільки передача повноважень громадам дозволяє краще реагувати на потреби населення, що в результаті підвищує соціальну стабільність.

Попри численні переваги, децентралізація також має низку ризиків, які можуть негативно вплинути на національну безпеку:

Схема 1. Ризики, які мають негативний вплив на національну безпеку

Джерело: створено автором на основі [8, с. 124].

Подальше вдосконалення правового регулювання децентралізації дозволить мінімізувати ці ризики та посилити її вплив на національну безпеку.

Висновки. Децентралізація є важливим інструментом для зміцнення національної безпеки України. Вона дозволяє підвищити ефективність управління, забезпечити швидке реагування на загрози, покращити соціальну стабільність та посилити обороноздатність. Проте для того, щоб децентралізація стала реальним підґрунтям для зміцнення національної безпеки, необхідно забезпечити її подальший розвиток та вдосконалення. Одним із ключових завдань є створення дієвих механізмів державного контролю та координації між центральною владою та місцевими органами самоврядування. Це дозволить уникнути управлінського хаосу, запобігти зловживанням владою та забезпечити ефективне функціонування територіальних громад.

Також важливим аспектом є фінансова спроможність громад. Розширення фінансових ресурсів місцевих органів влади має супроводжуватися чіткими механізмами їхнього цільового використання, що сприятиме економічному розвитку регіонів і підвищенню рівня життя громадян. Фіскальна децентралізація має бути поєднана з прозорістю бюджетних процесів, щоб уникнути корупційних ризиків і нерівномірного розподілу коштів.

В умовах воєнного стану та зовнішньої агресії особливого значення набуває інтеграція місцевих структур у систему національної безпеки. Органи місцевого самоврядування повинні відігравати активну роль у забезпеченні обороноздатності, підтримці добровільних формувань, цивільного захисту та територіальної оборони. Для цього необхідне вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює залучення місцевих ресурсів до національної безпеки.

Крім того, реформа потребує подальшої інституційної підтримки, зокрема через розбудову кадрового потенціалу місцевих адміністрацій, навчання фахівців у сфері управління та розширення цифрових можливостей для покращення комунікації між різними рівнями влади.

Таким чином, децентралізація є невід'ємним елементом зміцнення державної безпеки та територіальної цілісності України. Однак для її ефективної реалізації необхідно вдосконалювати правові, фінансові та адміністративні механізми, забезпечуючи баланс між автономією громад і стратегічним контролем центральної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Що таке децентралізація? *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/questions/1>.
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади – Реанімаційний Пакет Реформ. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20210413043637/https://rpr.org.ua/groups-rpr/04detsentralizatsiya/>.
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text>.
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
6. Децентралізація 2024: підсумки року. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/news/19071>.
7. Реформа децентралізації. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.
8. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 123–126. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/28.pdf>.